

ТАКСОНОМІЧНИЙ СКЛАД ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН ШИРОКІВСЬКОГО РАЙОНУ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ю.Г. Лагода¹, Е.О. Євтушенко²

1 – студентка природничого факультету

2 - завідувач кафедри ботаніки та екології,

кандидат біологічних наук, доцент

Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «КНУ»

Вступ. Лікарські рослини були відомі людині з глибокої давнини. З давніх часів люди застосовували рецепти з коріння і трав для позбавлення від будь-яких недуг. Уже первісна людина, керуючись інстинктом самозбереження, змушена була надавати собі лікарську допомогу при різного роду травмах та захворюваннях. Освоюючи місцеву флору, знаходили собі багато корисних рослин, зокрема рослин, які мають цілющі чи отруйні властивості.

Так, поступово накопичувалися знання про лікарські рослини, які потім узагальнювалися і систематизувалися, передавалися з покоління до покоління. І, цілком природно, засоби для цього шукала в навколишній природі, насамперед у світі рослин. Майже у всіх народів цілющі властивості трав вважалися надприродними і відкривалися тільки присвяченим [3].

Деякі рослини увійшли до арсеналу лікарських на основі спостережень за тваринами, які при нездужанні споживали ту чи іншу рослину. Обробка сировини збагачувала знаннями про нові лікувальні властивості засобів рослинного й тваринного походження [2]. Вважається, що поширення лікарських рослин характеризується певною територіальністю. Тобто кожна територія має свій унікальний видовий склад цих рослин.

У зв'язку з цим, дуже актуальним є вивчення таксономічного складу лікарських рослин в межах Широківського району Дніпропетровської області [4].

Мета роботи – проаналізувати таксономічний склад лікарських рослин Широківського району Дніпропетровської області, та рекомендувати види перспективні для практичного використання у лікувальних властивостях.

Об'єкти та методи дослідження. Об'єктами дослідження було обрано лікарські рослини території Широківського району Дніпропетровської області України.

Широківський район розташований у південно-західній частині Дніпропетровської області, та знаходиться в степовій природно-кліматичній зоні з посушливим кліматом. Територія району лежить на кристалічній платформі, геологічна будова якої досить складна. Серед відкладень виділяються основні групи: пісковики й кварцити, сланці, залізні роговики, залізні руди [1].

Особливістю району є наявність ділянок з різноманітними екологічними умовами які сформовані у степових, балочних та заплавних ландшафтах. Все це урізноманітнює умови зростання лікарських рослин та їх видовий склад.

Використали такі наукові методи як збір інформації, аналіз наукової літератури, узагальнення та обробка одержаних даних. Теоретичним базисом роботи була наукова монографія В.В. Тарасова «Флора Дніпропетровської та Запорізької областей. Судинні рослини. Біолого-екологічна характеристика видів» [4].

Результати та їх обговорення. Рослинний покрив Широківського району сформувався внаслідок складної взаємодії кліматичних зональних факторів, специфічних гірських порід та різноманітних антропогенних впливів. Для території характерна направленість ландшафтогенеза за степовим типом, починаючи з дофінського часу плейстоцену. Формування степової рослинності зумовлено гідрокліматичними факторами, рівнинністю території, карбонатністю ґрунтів. Різноманітно-типчакowo-ковиліві степи, які переважають, мають такий же вік або дещо старші домінуючих ґрунтів [2].

Аналіз літературних джерел [5] показав, що в межах Широківського району природно зростають 112 видів лікарських рослин, однак в офіційній медицині використовують лише 35 видів лікарських рослин, що належать до 30 родів 22 родин. Також слід зазначити що 40% лікарських рослин зосереджені в 3 провідних родинях *Asteraceae* (8 родів, 19 видів), *Rosaceae* (6 родів, 18 видів), *Lamiaceae* (4 родів, 9 видів). Також у таксономічному спектрі лікарських рослин представлені такі родини як : *Cucurbitaceae*, *Betulaceae*, *Plantaginaceae* – 4 види (3,6% від загальної кількості) також *Caprifoliaceae*, *Equisetaceae*, *Ranunculaceae* – по 3 види (2,7% від загальної кількості) та *Malvaceae*, *Liliaceae*, *Urticaceae*, *Pinaceae*, *Fagaceae*, *Poaceae* по 2 види, (1,8% від загальної кількості).

Встановлено, що найбільша кількість видів лікарських рослин (26 видів) належить до степового флороценотичного комплексу. Значна кількість видів входить до синантропного (10 видів) і петрофільного (14 видів) флороценотичних комплексів. 9 видів у складі лучного флороценотичного комплексу, 7 видів – неморально-лісового й 5 видів – болотного.

Слід зазначити, що лікарські рослини істотно відрізняються екологічними характеристиками. В умовах екологічної не рівноваги зміна інтенсивності фізіолого-біохімічних обумовлюється формуванням відмінних морфологічних структур рослин, у яких виявляються специфічні ознаки адаптації рослинного організму до нових умов.

На нашу думку, для оцінки перспективності використання в штучних фітоценозах лікарських рослин велике значення мають біометричні дослідження, які дають змогу отримати найбільш повне уявлення про габітус, форму, розмір суцвіть, квіток та листя тієї чи іншої рослини [1]. Необхідно мати на увазі, що деякі види рослин, що є вельми цінною лікарською сировиною, відсутні у складі флори Широківського району в дикому вигляді, інші зустрічаються дуже рідко. Ці обставини вказують на необхідність культури особливо цінних видів. Методи культури, час і прийоми її посіву, основні вимоги, які пред'являються лікарськими рослинами до ґрунту, різні агротехнічні прийоми, достатньо розроблені для деяких представників лікарської флори і описуються в спеціальних довідниках.

Враховуючи таксономічний склад лікарських рослин, особливість їх місцезростань та наявність значної кількості лікарської сировини, ми вважаємо, що найбільш перспективними для промислового збору є такі види:

Ромашка лікарська (*Matricaria recutita* L.). Квітки ромашки містять до 0,8 % блакитно забарвленої ефірної олії (головні складові - хамазулен), сесквітерпенові вуглеводи фарназен і кадинен, сесквітерпенові спирти, апігенінглікозиди (6-7 %), кумаринові сполуки, колін, вітамін С, органічні кислоти, полісахариди, мінеральні солі (12 %) тощо. В медицині використовують сушені квіткові кошики, зібрані в суху погоду протягом усього періоду цвітіння. Настої, напари з них або складні збори застосовують для стимуляції секреторної діяльності травних залоз, жовчовиділення, збудження апетиту, знімання спазм органів черевної порожнини, зменшення утворення газів у кишечнику, болевгамування, регулювання менструальної функції. Квітки мають протизапальну та антимікробну дію. У дерматології застосовують внутрішньо при екземі, кропивниці, червоному плоскому лишайові, зовнішньо - при алергійних дерматитах. Відвари використовують для полоскання рота, примочок, клізм, обмивання гнійних ран і гемороїдальних вузлів [2].

Підбіл звичайний, мати-й-мачуха (*Tussilago farfara* L.). Лікарська, медоносна рослина. У науковій медицині з лікувальною метою використовують листки — *Folium Farfarae*, рідше квітки — *Flores Farfaiae*. Їх застосовують як відхаркувальний засіб при хворобах дихальних шляхів та при кашлі. У листках і кошиках містяться глікозид тусилягін, ефірна олія, дубильні і слизисті речовини, фітостерин, інулін, галова, яблучна й винна кислоти, каротин і вітамін С. У народній медицині листки і кошики підбілу рекомендують при стенокардії, бронхіальній астмі, запаленні і туберкульозі легень, затяжному кашлі, кишково-шлункових хворобах. Листки використовують для збудження апетиту, при простудних захворюваннях. Соком листків лікують туберкульоз легень, золотуху, нежить, гнійні рани й виразки. Свіжі листки прикладають до наривів, ними лікують запалення.

Полин гіркий (*Artemisia absinthium* L.). Полин містить гіркі глікозиди абсинтин і анабігінтин, смоли, білкові речовини, танін, каротин, аскорбінову кислоту, солі органічних кислот, крохмаль, ефірну олію (близько 2 %), до складу якої входять туйоновий спирт, кетон туйон, терпени (кадинен, пінен, феландрен), азулен, хамазуленоген. Дія: посилює секреторну діяльність залоз і регулює функцію травного каналу, має жовчогінну та жовчотворну здатність, глістогінну, протимікробну та інсектицидну властивості[3].

Деревій звичайний (*Achillea millefolium* L.). Основною діючою речовиною деревію звичайного є ефірна олія (0,5—0,8 %), яка міститься майже в усіх частинах рослини. До складу ефірної олії входить хамазулен — провідна біологічно активна речовина. Крім того, в ній знаходиться ці- неол (8—10%), спирт (20%), естерові сполуки (11—13%), каріофілен, сугенол та фурфурол, аскорбінова кислота, філохінон, фітонциди. У деяких видах рослини виявлено азулен (близько 10%). Деревій звичайний має також дубильні речовини: інулін, смолисті та слизисті сполуки, органічні кислоти, аспарагін, елементи ціановодневих сполук, мінеральні солі, гіркий глікозид ахілеїн, що гідролізується до глюкози, ахілеїтину та амонію.

Шипшина травнева (*Rosa majalis* Негтм.). Лікарською сировиною служать плоди, збирають їх до заморозків при повній стиглості. Плоди містять цукри, органічні кислоти (оленивову, лінолеву, ліноленову та ін.), флавоноїди, вітаміни С, В, Р, РР, К, каротин, дубильні і пектинові речовини, солі заліза, марганцю, фосфору, магнію, кальцію та ін. У насінні знайдено вітамін Е [4].

Чистотіл звичайний (*Chelidonium majus* L.). Лікарською сировиною служить надземна частина чистотілу звичайного, яку збирають під час цвітіння рослини (у червні-липні), зрізуючи на відстані 5—10 см від землі. Сушать на відкритому повітрі або в добре провітрянних приміщеннях. Найбільше алкалоїдів у траві в період цвітіння рослини (1,87 %), у коренях їх вміст коливається в межах 1,9—4,14 %.

Звіробій звичайний (*Hypericum perforatum* L.). З лікувальною метою використовують надземну частину рослини — стебла, листки, квітки. Збирають рослину в період повного цвітіння (до середини серпня), зрізуючи лише верхню, листяну частину стебла (15—20 см). Рослина заготовляється і відпускається аптеками. Трива звіробію звичайного містить близько 10—12 % дубильних речовин, ефірну олію, каротин (до 55 мг%), червоний і жовтий смолисті барвники, гіперичин, флавоноїди, антоціани, рутин, вітаміни С і РР, кверцетин, цериловий спирт, сапоніни, холін, фітонциди та антибіотики, чим пояснюється широкий спектр лікувальних властивостей рослини [2].

Подорожник великий (*Plantago major*). Листі подорожника містяться дубильні, гіркі речовини: каротин, індікановий глікозид аукубін, аскорбінова кислота (до 42,2 мг%), вітамін К, невивчені алкалоїди, флавоноїди, манніт, сорбіт, органічні кислоти (лимонна і олеанолова). У насінні подорожника багато слизу (до 44%), жирних олій до 20% і 0,17% вуглеводу плантеози.

Кропива дводомна (*Urtica dioica* L.). Всі зелені частини рослини густо вкриті пекучими і звичайними волосками. Рослина знайшла широке застосування як в народній, так і в традиційній медицині та кулінарії. Використовують як вся рослина, так і окремі частини - стебла, листя, насіння і коріння. У кропиві дводомної містяться мурашина, пантотен-нова, кавава, ферулова і п-кумарова кислоти, гістамін, ацетілхо-лин, аскорбінова кислота, каротин та інші каротиноїди, вітаміни К і групи В, глікозид уртици, фітонциди, хлорофіл, дубильні і білкові речовини, крохмаль, залізо, кальцій [3].

Висновки. Лікарські рослин є важливим біологічно активним джерелом для сучасної медицини. Території Широківського району характеризується домінуванням степової рослинності, що зумовлено гідрокліматичними факторами, рівнинністю даної поверхні, карбонатністю ґрунтів. Наявність сітки балок та заплав, урізноманітнюють екологічні умови місцезростання рослин .

В умовах Широківського району природно зростають 112 видів лікарських рослин. Проте в народній медицині використовують лише 35 видів лікарських рослин, що належать до 30 родів 22 родин. Таксономічну основу складають Asteraceae (8 родів, 19 видів), Rosaceae (6 родів, 18 видів), Lamiaceae (4 родів, 9 видів). Для практичного використання рекомендовано 9 видів лікарських рослин.

Список використаної літератури.

1. Атлас ареалов и ресурсов лекарственных растений СССР. – М.: ГУГК, 1980. – 340 с.
2. Горбань А.Т. Лекарственные растения: вековой опыт изучения и возделывания / А.Т. Горбань, С.С. Горлачева, В.П. Кривуненко. – Полтава, 2004. – 227 с.
3. Державна Фармакопея України / Державне підприємство «Український науковий фармакопейний центр якості лікарських засобів». – 1-е вид. – Доповнення 3. – Харків: Державне підприємство «Український науковий фармакопейний центр якості лікарських засобів», 2009 –280 с.
4. Лікарські рослини: енциклопедичний довідник / Відповідальний редактор А.М. Гродзінський. — К.: Видавництво «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, Український виробничо-комерційний центр «Олімп», 1992. – 544 с.
5. Тарасов В.В. Флора Дніпропетровської та Запорізької областей. Судинні рослини / В.В. Тарасов. – Дніпропетровськ, Вид-во Дніпрон. нац. ун-ту 2005. — 276 с.